

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-40>

УДК 657.432

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКОВОЇ ОЦІНКИ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

PROBLEMS OF ACCOUNTING ASSESSMENT OF BUYERS' ACCOUNTS RECEIVABLE IN THE FINANCIAL STATEMENTS OF ENTERPRISES

Глушач Юлія Станіславівна

кандидат економічних наук,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8068-5753>**Hlushash Yuliia**

V.N. Karazin Kharkiv National University

У статті досліджено проблемні питання облікового оцінювання дебіторської заборгованості покупців (замовників), що виникають у бухгалтерів при первинному її визнанні та відображенні у фінансовій звітності; розкриті принципи облікової оцінки дебіторської заборгованості; з'ясовані проблеми визнання сумнівних і безнадійних боргів та особливості їх вирішення у вітчизняній та зарубіжній обліковій практиці; розглянуто методи розрахунку резерву сумнівних боргів, визначені переваги та недоліки кожного з методів і доцільність їх застосування на різних підприємствах; окреслені напрями вдосконалення обліку дебіторської заборгованості на підприємстві в напрямку деталізації елементів облікової політики з питань дебіторської заборгованості та застосування комплексного підходу при розрахунку резерву сумнівних боргів, з урахуванням специфіки господарюючого суб'єкта.

Ключові слова: розрахунки з дебіторами, дебіторська заборгованість, облікова оцінка дебіторської заборгованості, безнадійний борг, резерв сумнівних боргів.

In a market economy, the financial condition of business entities depends on their relationships with other entities, their solvency, the fulfillment of contractual obligations, payment discipline, etc. Among the complex problems of interaction of business structures was the problem of excessive volumes of receivables, which is a consequence of instability and lack of certainty of the functioning of enterprises in a crisis of non-payment and inefficient management. The analysis of the state of receivables, aimed at optimizing its size and ensuring control over the calculations of counterparties, becomes a component of the asset management policy. Properly organized accounting of receivables will contribute to the inadmissibility of late payment deadlines and bringing the debt to a state of hopelessness. The effectiveness of keeping records of current receivables depends on its recognition and assessment, which proves the relevance of the subject of the study. The purpose of writing the article is to find out the peculiarities of assessing receivables on settlements with buyers and customers for its reliable reflection in the reporting as an indicator that affects the solvency of the enterprise. The article investigates the problematic issues of accounting assessment of receivables for products (goods, works, services) arising from accountants during its initial recognition and reflection as part of the indicators of financial statements; the principles of accounting assessment of receivables of buyers and customers of the enterprise are disclosed; the problems of recognizing doubtful and bad debts and the peculiarities of their solution in domestic and foreign practice; the methods of calculating the reserve of doubtful debts, the advantages and disadvantages of each of the methods and the feasibility of their use at different enterprises are considered; the directions of improving the accounting of receivables in the direction of detailing the elements of accounting policy on settlements with debtors and the formation of an integrated approach in determining the reserve of doubtful debts, taking into account the specifics of the business entity, are outlined.

Keywords: settlements with debtors, receivables, accounting estimate of receivables, bad debt, reserve of doubtful debts.

Постановка проблеми. Фінансовий стан суб'єктів господарювання в умовах ринкової економіки залежить від їх взаємин з іншими суб'єктами, від їх платоспроможності, виконання договірних зобов'язань, платіжної дисципліни тощо. Серед складних проблем взаємодії бізнес структур опинилась проблема надмірних обсягів дебіторської заборгованості, що пов'язана як з нестабільністю та невизначеністю їх функціонування в умовах кризи неплатежів, так і з нездатністю менеджменту до ефективного управління оборотними активами. Питання аналізу стану дебіторської заборгованості стають складовою політики управління активами господарюючого суб'єкта, що спрямована на оптимізацію загального розміру заборгованості дебіторів та забезпечення контролю своєчасності і повноти розрахунків за реалізовану продукцію (товари, роботи, послуги) [1, с. 38]. З огляду на це, своєчасним і важливим постає питання оперативного забезпечення достовірною інформацією менеджерів всіх рівнів щодо оцінки стану дебіторської заборгованості, що виникає при здійсненні розрахунково-платіжних операцій.

Правильно організований бухгалтерський облік дебіторської заборгованості повинен мати таку систему рахунків, яка б достатньо мірою відображала і характеризувала всю господарську діяльність з обов'язковою конкретизацією, що сприятиме недопущенню прострочення термінів платежу і доведення заборгованості до стану безнадійної. Ефективність ведення обліку поточної дебіторської заборгованості залежить від її визнання та оцінки, саме тому особливу увагу в дослідженні і було приділено даному питанню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження особливостей визнання, оцінки та обліку дебіторської заборгованості внесли зарубіжні і вітчизняні економісти: З. Боді, Ф. Бутинець, Я. Герман, С. Голов, Є. Іванова, О. Колеснікова В. Костюченко, Л. Ловінська, Н. Матицина Г., Нашкерська [2], Д. Стоун, В. Скоробогатова, Н. Хрущ та ін. Базуючись на аналізі робіт науковців слід виокремити найбільш актуальні питання обліку дебіторської заборгованості, що потребують подальшого дослідження, а саме: формування облікової політики щодо дебіторської заборгованості; методика її оцінки в поточному обліку та балансі з урахуванням безнадійних і сумнівних боргів; відображення дебіторської заборгованості на рахунках бухгалтерського обліку та методика її аналізу. Раціональне

формування облікової політики щодо розрахунків з дебіторами та правильна організація обліку цього активу на підприємствах сприятиме дотриманню платіжної дисципліни та недопущенню доведення заборгованості до стану безнадійної. Багатовекторність досліджень, обумовлена складністю розрахункових відносин між контрагентами, показує необхідність подальшого узгодження питань методології та оцінки дебіторської заборгованості з метою наближення їх до міжнародних стандартів обліку та звітності.

Метою статті є з'ясування особливостей оцінки дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями і замовниками для достовірного її відображення у звітності як показника, що впливає на платоспроможність підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічні засади формування інформації про дебіторську заборгованість в Україні, порядок її визнання, оцінки та класифікації визначені в П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [3], згідно з яким, дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебіторами можуть бути юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій винні підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів. Дещо інше визначення дебіторської заборгованості дає П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» [4], який розглядає її як один з видів фінансових активів – контракт, що надає право отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства.

В міжнародній практиці питання обліку дебіторської заборгованості регулюються декількома стандартами, а саме: МСБО1 «Подання фінансової звітності», МСФО 18 «Дохід» та МСФО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [5], положення яких відносно визнання, оцінки і класифікації цього активу мають деякі відмінності від національних П(С)БО.

Так, відповідно до МСФЗ, оцінка дебіторської заборгованості при первісному визнанні здійснюється за справедливою вартістю, що враховує витрати на здійснення самої угоди з придбання або випуску фінансового активу. А за нормами національних П(С)БО при первинному визнанні дебіторська заборгованість оцінюється за первісною вартістю [3]. Після первісного визнання, відповідно до МСФЗ, дебіторська заборгованість розглядається як фінансовий інструмент, а її оцінка здійснюється за вартістю, що амортизується

з використанням методу ефективної ставки відсотка. Вартість, що амортизується, відрізняється від вартості при первинному визнанні активу на суми вирахувань вартості погашення активу, суми накопиченої амортизації, що нараховані з різниці між первісною вартістю і вартістю на момент погашення.

В системі розрахунків із покупцями за продукцію (товари, роботи, послуги) оцінка дебіторської заборгованості формується за первісною вартістю, яка на момент здійснення операції є наближеною до справедливої, оскільки базується на аналізі покупцями і продавцями цін, що склалися на ринку, на певний вид продукції чи послуг [6]. Крім того, на формування первісної вартості впливає ряд факторів, а саме наявність торгівельних знижок; знижок за своєчасну оплату; період часу з моменту відвантаження до моменту розрахунку; факт повернення товарів та інші.

Торгівельні знижки – це відсоткові знижки від базової ціни (при розпродажу, для постійних клієнтів або при придбанні великої партії товарів), які не викликають облікових проблем. Оцінка дебіторської заборгованості здійснюється за вирахуванням знижок (за чистою вартістю продажу) згідно виписаним супровідним й платіжним документам. При цьому ці знижки не відображаються на рахунках бухгалтерського обліку, а тільки зменшують первісну вартість дебіторської заборгованості.

Знижки за своєчасну оплату – процентні знижки, що надаються в залежності від терміну оплати з метою стимулювати покупця сплатити рахунок до закінчення встановленого в договорі терміну. Саме знижки за своєчасну оплату створюють проблему оцінки дебіторської заборгованості, оскільки невідомо – чи скористається покупець знижкою, чи ні, бо це залежить від факту і терміну оплати по рахунку. В зарубіжній обліковій практиці існує два методи відображення таких знижок: валовий та чистий [7, с. 77]. За умови використання валового методу (gross method) дебіторська заборгованість записується на загальну (валову), без знижки, суму виставленого рахунку, а знижки будуть відображені в обліку тільки у випадку здійснення оплати впродовж періоду дії знижки. За умови використання чистого методу (net method) первинне відображення дебіторської заборгованості здійснюється за вирахуванням всієї можливої знижки (за чистою вартістю), а у випадку невикористання покупцем знижки, вона записується на рахунок "Втрачені (упу-

щені) знижки за оплату в строк". Тобто, знижки, не отримані покупцем, трактуються за цим методом як штраф, що додається до ціни продажу, і є стимулом до своєчасної оплати.

У вітчизняній практиці більшість підприємств оцінюють дебіторську заборгованість без врахування суми знижки, тобто за валовим методом. При фактичній реалізації знижки продавець коригує раніше визнані доходи і дебіторську заборгованість [2]. Такий підхід суперечить принципу обачності, оскільки на дату визнання оцінка дебіторська заборгованість часто відображається за завищеною вартістю.

Таким чином, у вітчизняній обліковій практиці первинне визнання поточної дебіторської заборгованості відбувається за собівартістю, що еквівалентна вартості обміну, встановленої розрахунковими контрагентами, зменшеною під дією певних факторів на суми знижок, повернення товарів тощо.

Дебіторська заборгованість, що має місце на підприємстві, передбачає наявність певної долі ризику від непогашення її частини боржниками. Для врахування цих ризиків на підприємстві ведуть облік сумнівної заборгованості. Якщо ж у підприємства немає сумніву щодо непогашення дебіторської заборгованості боржником, вона перетворюється у безнадійну. До випадків визнання заборгованості безнадійною відносять: банкрутство боржника, дію форс-мажору, смерть або позбавлення волі фізичних осіб-боржників та спливання терміну позовної давнини дебіторської заборгованості [8, с. 319].

Вимоги П(С)БО щодо оцінки дебіторської заборгованості на дату балансу відповідають МСФЗ і направлені на дотримання принципу обачності (консерватизму), згідно якому доречними методами оцінки елементів фінансової звітності є такі, що дозволяють уникнути завищення активів і доходів і заниження зобов'язань і витрат підприємства. Зважаючи на це, безнадійна дебіторська заборгованість, як така, що не генерує майбутні економічні вигоди, і тому не відповідає критеріям визнання її активом, не повинна відображатися на балансі підприємства.

Вплив принципу обачності на балансову оцінку дебіторської заборгованості реалізується через вимогу врахування сумнівної заборгованості методом формування резерву сумнівних боргів. В баланс при цьому включається чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості як різниця між первісною її вартістю та резервом сумнівних боргів.

Розрахунок резерву сумнівних боргів здійснюється підприємством самостійно одним з двох методів: або на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів, або на підставі класифікації дебіторської заборгованості за термінами її виникнення. Вибір методу створення резерву сумнівних боргів відображається в наказі про облікову політику підприємства одночасно з визначенням терміну проведення інвентаризації дебіторської заборгованості для цієї цілі: на початку чи в кінці року.

Метод визначення резерву сумнівних боргів на основі аналізу платоспроможності окремих дебіторів передбачає індивідуальний підхід визначення сумнівності заборгованості за кожним дебітором на підставі даних публічної фінансової звітності, свідчення про ліквідацію дебітора або відкриття діла про його банкрутство, висунення претензії до дебітора або надання позову до господарчого суду про стягнення заборгованості тощо. Цей метод точний і простий у застосуванні, може використовуватися також і для іншої поточної заборгованості. Його недоліком вважають обмеженість застосування – для підприємств з незначною кількістю постійних дебіторів, щодо яких відома достовірна інформація про їх платоспроможність [9].

Сума нарахованого резерву сумнівних боргів за звітний період відображається у складі інших операційних витрат Звіту про фінансові результати. Безнадійна дебіторська заборгованість виключається з активу балансу з одночасним зменшенням резерву сумнівних боргів, або списується на інші операційні витрати (у разі недостатньої суми нарахованого резерву). Раніше списана безнадійна заборгованість, що відшкодовується підприємству, відноситься до інших операційних доходів.

Висновки. У статті досліджено проблемні питання облікового оцінювання дебіторської заборгованості за продукцію (товари, роботи, послуги), що виникають у бухгалтерів при первинному її визнанні та відображенні у складі показників фінансової звітності, що впливає на достовірність інформації про реальну платоспроможність підприємства.

В результаті дослідження: з'ясовано принципи оцінки дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями і замовниками підприємства; розкриті проблеми визнання сумнівних і безнадійних боргів та особливості їх вирішення у вітчизняній та зарубіжній практиці; розглянуто методи розрахунку резерву сумнівних боргів, визначені переваги та недоліки кожного з методів і доцільність їх застосування на різних підприємствах.

В якості шляхів вдосконалення обліку дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками слід зазначити наступне:

– вдосконалення облікової політики підприємства з питань організації обліку дебіторської заборгованості шляхом деталізації її елементами для вчасного виявлення проблемних зон та впровадження заходів з відновлення платоспроможності дебіторів;

– застосування комплексного підходу при розрахунку резерву сумнівних боргів, з урахуванням специфіки господарюючого суб'єкта, деталізуючи інформацію за кожним боржником, за термінами непогашення дебіторської заборгованості та залежно від масштабів підприємства та обсягів його діяльності, що дозволить отримати більш корисну інформацію для ефективного управління системою розрахунків на підприємстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Матицина Н. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. № 12. С. 38–42.
2. Нашкерська Г. Особливості визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2009. № 11. С. 31–37.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: затверджено наказом МФУ від 8.10.1999 № 237. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 03.05.2022).
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти»: затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 05.05.2022).
5. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності: навч. довід. посіб. / [Цалко Ю.С., Кірєйцев Г.Г., Луканьов І.В. та ін.]. Житомир: ПП «Рута», 2011. 707 с.
6. Фаренюк О.П., Таранюк К.М., Бровко О.Т. Особливості поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги. URL: <http://intkonf.org/farenyuk-op-taranyuk-km-brovko-ot-osoblivosti-potochnoyi-debitorskoyi-zaborgovanosti-za-produktsiyu-tovari-roboti-i-poslugi/> (дата звернення: 12.05.2022).
7. Зелікман В.Д., Ерьоміна О.Л., Безгодкова А.Щ. Облік у зарубіжних країнах: навч. посібник. Дніпро: НМетАУ, 2017. 131 с.

8. Білова Н., Бобро А., Винокуров Д. *Справжній бухоблік*. Харків : Видавничий дім «Фактор» 2005. 1072 с.
9. Подолянюк Р.В. Актуальні проблеми обліку дебіторської заборгованості. *Управління розвитком*. 2012. № 4. С. 114–116.

REFERENCES:

1. Matisina N. (2015) Osnovni zasady reguluvannya rozrahunkovyh vidnosyn cherez upravlinnya debitorskoju zaborgovanistyu [The basic principles of regulation of settlement relations through the management of receivables]. *Buhgalterskij oblik i audyt*, no. 12, pp. 38–42. (in Ukrainian)
2. Nashkerska G. (2009) Osoblyvosti vyznannya ta ocinky potочноi debitorskoju zaborgovanosti za produkciju, tovary, roboty, poslugy [Features of recognition and evaluation of current receivables for products, goods, works and services]. *Buhgalterskij oblik i audyt*, no. 11, pp. 31–37. (in Ukrainian)
3. Polozhennya (standart) byhgalterskogo obliku 10 "Debitorska zaborgovanist": zatverdzheno nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 08.10.1999, no. 237. Available at: <http://www/zakon.rada.gov.ua> (accessed May 3, 2022). (in Ukrainian)
4. Polozhennya (standart) byhgalterskogo obliku 13 "Finansovi instrumenty" zatverdzheno nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 30.11.2001, no. 559. Available at: <http://www/zakon.rada.gov.ua> (accessed May 5, 2022). (in Ukrainian)
5. Calko Yu.S., Kirejcev G.G., Lukanev & in. (2011) Mizhnarodni standarty byhgalterskogo obliku ta finansovoy zvitnosti: navch. dovid. posibnyk [International standards of accounting and financial reporting: textbook]. Zhytomyr: PP "Ryta", p. 707. (in Ukrainian)
6. Farenjuk O.P., Taranyuk K.M., Brovko O.T. Osoblyvosti potочноj debitorskoju zaborgovanosti za produkciju, tovary, roboty, poslugy [Features of current receivables for products, goods, works and services]. Available at: <http://intkonf.org/farenjuk-op-taranyuk-km-brovko-ot-osoblivosti-potochnoyi-debitorskoju-zaborgovanosti-za-produktsiyu-tovari-roboti-i-poslugi/> (accessed May 12, 2022). (in Ukrainian)
7. Zelikman V.D., Ierjomina O.L., Bezgodkova A.O. (2017) Oblik u zarubizhnyh krainah: Navch. posibnyk [Accounting in foreign countries: Tutorial]. Dnipro: TMetAU, 131 p. (in Ukrainian)
8. Bilova N., Bobro A., Vinokurov D. (2005) Spravzhnij buhoblik [Real accounting]. Kharkiv: Vydavnychyj dim "Faktor", 1072 p. (in Ukrainian)
9. Podolyanyuk R.V. (2012) Aktualni problemy obliku debitorskoju zaborgovanosti [Actual problems of accounting for receivables]. *Upravlinnya rozvydkom*, no. 4, pp. 114–116. (in Ukrainian)